کورتەیەک لە ژیانی رێبەرانی شەهید؛

پێشەوا قازی محەممەد، دوکتور عەبدولڕەحمان قاسملوو و دوکتور سادق شەرەفکەندی

پێشەوا قازی محەممەد

لە بەرەبەیانی ١٠ی خاکەلێوەی ســاڵی ١٣٢٦ی هەتاوی (١٩٤٧/٣/٣٠ زایینی) دا پێشەوا قازی, حەمەحوسێن خان سەیفی قازی(ئامۆزای پێشەوا) و ئەبولقاسم سەدری قازی(برای پێشـــەوا) بە دوای حوکم دران لەدوو دادگای ناعادلانەو فەرمایشـــی‌دا بەدەستی چەپەڵی دوژمنانی گەلی کورد لە چوارچرای شاری مەهاباد, واتە هەر لەو شوێنەی کە ٢ی رێبەندانی ١٣٢٤هەتاوی(١٩٤٦/١/٢٢زایینی) دا کۆماری کوردستانی لێ راگەیەندرابوو, لە سێدارە دران و شـــەهید کرانو هەر ئەو رۆژە لەسـەر شانو پیلی خەڵکی بە شـــەرەفی مەهاباد لە گۆرســـتانی مەلا جامی بە خاکی پیرۆزی نیشـــتمان سپێردران.

حیزبی دێمۆکراتی کوردســـتان لە١٠ی خاکەلێوەی ١٣٥٨هەتاوی (١٩٧٩/٣/٣٠ زایینی) ئەو رۆژەی وەك رۆژی شـــەهیدانی کوردســـتانی راگەیاند. ئەگەر پێش ئەو دەم, لەبەر زەختو زۆری بەکرێگیراوانی شـــای دیکتاتۆر مەجالی بەرێوەبردنی رێورەســـم بەو بۆنەیەوە نەبوو, بەڵام بە دوای رووخانی حکوومەتی پاشـــایەتی‌دا بە تایبەتی دوای ئەوەی کە حیزب ئەم رۆژەی بەو ناوە ناودێر کرد, هەموو ســاڵێ لە وەها رۆژێك دا رێز لە شەهیدانو سەرقافلەیان پێشەوا قازی دەگیرێ.

راستە پێشەوا قازی سەرکۆماری کوردستان‌و بەدیمەنترین کەسایەتیی موکریان بوو و لە هەموو ناوچەکان نێو بەدەرەوەو ناسـراو بوو, بەڵام تا چەند سـاڵ دوای شـەهید کرانیشی بۆ گەلی کورد بە تێکڕا بەو شێوەیە کە دەبێ بناسرێ نەناسرابوو, یا ئەگەر ناسرابووش ئەو ڕێزەی لەو سەردەمەدا لێی دەگیرێ لێی نەدەگیرا. پێویستە زۆر لەوە زیاتر لێ کۆڵینەوە لەسـەر کەسـایەتیی پێشـەوا بکرێ تا بەو جۆرەی شـیاوی ئەوە, بناسرێ.

قازی محەممەد کوڕی قازی عەلی, کوڕی میرزا قاسم قازی‌یە. رابردووی ئەو بنەماڵەیە لە شـاری سـابڵاغ بۆ چوار سـەدە پێشـتر دەگەڕێتەوە. ئەوان نە تەنیا لەلای خەڵك بەڵکوو لەلایەن دەسەڵاتداران‌و بەرپرسانی حکوومەتییش, جێگەی ڕێزو تەقدیر بوون.

قازی عەلیی باوکی پێشـەوا, لە ۱۹۳۰ لە مەهاباد ڕێکخراوێکی کوردیی بە ناوی "بزووتنەوەی محمد" پێك هێنا. ناوبراو لەگەڵ جووڵانەوەی شێخ محەممەد خیابانی لە تەورێز پێوەندی‌یان هەبوو, تا سـاڵی ۱۹۳٤یش کە فەوتی کردوە لەسـەر ئەو کارە بەردەوام بووە.

قازی عەلی, دوو کوڕی هەبووە, یەکیان ئەبولقاسم قازی ناسراو بە سەدری قازی بووە کە یەك دوو دەورە لەلایەن خەڵکەوە کراوەتە نوێنەری مەجلیس‌و ئیعتیبارو نفووزێکی تایبەتی هەبووە. دوای تەواوبوونی دەورەکەشـی لەسـەر ڕاسـپاردەی پێشـەوا, بۆ ڕاپەراندنی کارە سـیاسـی‌یەکان‌و یاریدەدانی خەڵك هەر لە تاران مابۆوە. قازی محەممەدیش کە ساڵی ۱۹۰۰ی زایینی لەو بنەماڵە بە فەرهەنگەدا لەدایك بووە, هەر لە سەرەتای لاوی‌یەوە هەستی نیشتمانپەروەریی تێدا بە هێز بووەو زۆری عەلاقە بە خوێندنی علوومی کۆن‌و تازە هەبووەو زۆر زوو لەم بارەیەوە پێگەیشـتوەو زۆری هەوڵ داوە زمانی بێگانانیش فێر بێ. جگە لە عەرەبی‌و فارسـی‌و کوردی دەگەڵ زمانی فەرانسەیی‌و ئینگلیسی‌و تا ڕادەیەکیش رووسی ئاشنایەتیی هەبووە.قازی محەممەد زۆری حەز بە تێکەڵاوی دەگەڵ ئەهلی فەزڵ‌و زانایانی زەمان‌و پیاو چاکان‌و کوردانی نیشتمانپەروەرو سەرۆك عەشیرەتەکان هەبووە.

بە دوای فەوتی باوکی‌دا بووە بە قازیی شار. لە بەر ئۆگریی زۆر بە کاری فەرهەنگی‌و بەرەو ژوور بردنی زانیاریی خەڵك, لە ساڵەکانی بەر لە ۱۹٤۱و دواتریش بۆ یەك دوو ساڵ بەرپرسایەتیی ئیدارەی فەرهەنگ‌و ئەوقافی شاری مەهابادی بە ئەستۆوە گرتوەو خزمەتی بەرچاوی فەرهەنگیی کردوەو لە کاتی بەرپرسـایەتیی ئەودا, یەکەم مەدرەسەی کچان لە مەهاباد کراوەتەوە.

هەر لەو پێوەندی‌یەش دا دەگەڵ زۆربەی خوێندکاران, ڕۆشنبیران‌و مامۆستاکان زۆر نزیك بووە. قازی محەممەد حورمەتی تایبەتیی بۆ دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی ژ- ك

هەبووە. لە چەند ساڵ دەورەی بێ حکوومەتییش دا واتە ١٩٤١ تا ١٩٤٥ کە کۆماری کوردستان پێك هاتوە, لە بەڕێوەچوونی کاروبارەکان داو بە تایبەتی لە چارەسەرکردنی کێشە عەشیرەیی‌یەکان‌دا نەخشی بەرچاوی هەبووە. زۆر لە دامەزرێنەرانی ژ ـ ك راوێژیان لەگەڵ کردوەو زۆریان خۆش ویستوەو گەلێکیان هەوڵ دەگەڵ داوە تا ببێتە ئەندامی ژ - ك. زۆر لە گرێوگۆڵی کاری رۆژانەی خەڵك لە دیوانی ئەودا کە "مەحکەمەیان" پێ‌گوتوە, کراونەوە.

قازی لە روانگەی نوێنەرانی بیگانەشەوە کە ئەوکات ئێرانیان لەنێو خۆیان دا دابەش کردبوو حورمەتی تایبەتیی هەبووە. هەر کەس چۆتە مەهاباد تێکۆشاوە بەر لە هەموو کەس چاوی بە ناوبراو بکەوێ. بانگ کرانی بۆ سۆڤیەت هەر لەم پێوەندی‌یەدا بووە, کە دەگەڵ هەیئەتێکی گەورە چۆتە باکۆ.

قازی محەممەد کە بوو بە ئەندامی "کۆمەڵەی ژ ـ ك"و ناوی نهێنیی "بینایی" بۆ دانرا, ئومێدێکی زیاتری بە بەرپرسانو خەڵك دا. لە ئاکامی دەرکی بە وەختو شەهامەتی سیاسیی ئەو و بە قەناعەت گەیشتنی بەرپرسانی کۆمەڵەدا بوو کە "ژـ ك" بوو بە "حیزبی دێموکراتی کوردستان"و وەك حیزبێکی دێموکراتو پێشکەوتوو دەستی کرد بە تێکۆشان. قازی لەبەر حورمەتی تایبەتی کە بۆ "ژ- ك"ی هەبوو, رۆژی دامەزرانی حیزبی دێموکراتیشی هەر بە 25ی گەلاوێژ رۆژی دامەزرانی ژ- ك داناو هەر بۆیەش سەرنجی زۆربەی نیزیك بە تەواوی بەرپرسانی بۆ تێکۆشان لە نێو حیزبی دێموکراتی کوردستان راکێشا. حیزب زۆر بە توندی پەلوپۆی هاویشتو تێکۆشانی لە هەموو ناوچەی ئازادی کوردستان دا پەرەی سەند. قەیرانی بە زۆر لکاندنی کوردستانی بە ئازەربایجانەوەی رەواندوەو ناچاری کردن کردن حیسابی جیاواز بۆ کوردستان بکەن. بە دوای بەستنی یەکەم کۆنگرەدا, لە 2ی رێبەندانی 1324ی هەتاوی (١٩٤٦/٣/٣٠) دا بە بەشداریی نوێنەری پارچەکانی دیکەی کوردستانو مەلا مستەفای بارزانیو سەرۆك عەشیرەتو نوێنەرانی هەموو چینو توێژەکانی کوردستان پێکهاتنی یەکەم کۆماری کوردستانی راگەیاند.

ئەگەر تا ئەودەم جارجار لە رۆژنامەی "کوردستان"دا بە ناوی پێشەوا باسی لێ دەکرا, لە دوای دامەزرانی کۆمارەوە بە شێوەی رەسمی عینوانی پێشەوایی پێ بەخشراو ئەو ناوە تا ئێستاش لەنێو کۆڕوکۆمەڵی خەڵك دا هەر باوە. پێشەوا مرۆڤێکی گەلێك بە فەرهەنگ, دڵساف, خۆش بەیان, ئەدەبو هونەر دۆست, بە راوێژو لە عەینی کات دا سیاسیو دێموکراتێکی نیشتمانپەروەرو گەل خۆشەویست بوو, لەگەڵ هەموو چینو توێژێك جۆشی دەخواردو لە کاتی پێویست دا لە هەستو هێزیان کەڵکی وەردەگرت.

قازی محەممەد برایەتیو یەکگرتوویی کوردی پێ گەورەترین هۆی سەرکەوتن بوو. هەربۆیە لە زۆربەی وتارەکانی کە لە رۆژنامەی "کوردستان"ی ئەوکات دا چاپ کراون لەسەر مەسەلەی یەکیەتیو برایەتی دواوەو بە مەرجی سەرکەوتنو کۆڵەکەی راگرتنی کۆمارو هۆی سەرکەوتن بەسەر دوژمنانیدا زانیوە.

هەرچەند دەیزانی دوژمنەکانی کورد راست ناکەن بەلام لە وتووێژدا زۆر بە راشکاوی رایدەگەیاند کورد حەز دەکا لە رێگای ئاشتییەوە بە مافی خۆی بگا، بەلام ئەگەر وا نەبێ ئەوەی بۆی بکرێ دەیکا.

ئەوەی پێویست بوو زۆر بە راشکاوی بە شاو قەوامی راگەیاندوە، قامکی لەسەر زەعفەکانیان بەرانبەر بە گەلی کورد داناوە. بە ئاشکرا پێی گوتون، ئێوە لە قسەکانی خۆتان دا دوو دڵنو ناتانەوێ مەسەلەی کوردستان چارەسەر بکەن.

کاتێك پێشەوا لەلایەن "قوام السلطنه" بۆ تاران دەعوەت دەکرێو لە رێکەوتی ٢٨ی ژوئەنی ١٩٤٦ دەچێتە تاران، لە لایەن ژمارەیەك لە وەزیران، نوێنەرانی پارلمانو نوێنەری کوردەکانی تارانو نوێنەری حیزبەکانو یەکیەتیی کرێکاران لە فرۆکەخانە پێشوازیی لێ دەکرێ.

رۆژنامەی "ایران ما" هەر ئەوکات دەنووسێ: "ئێستا کە قازی محەممەد لە تارانەو ئازادیخوازان چاویان پێی کەوتوە، دەردەکەوێ کە بیروڕای ئەو بەرقەراریی ئازادیو دێمۆکراسی لە تەواوی ئێران دایەو، مافی کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئینسانی بۆ نەتەوەی کوردیش لە گۆڕێ دایە. هەر کارێکی بە سوودی دێمۆکراسی بێ لەلایەن پێشەوای کوردستانەوە بە دڵەوە پێشوازی لێ دەکرێ. هیواداریین جەنابی قەوام لەو سەفەرە مێژوویییە کەڵك وەرگرێ".

ئەو لە کاتی ماڵئاوایی لەگەڵ مەلا مستەفا دەڵێ: "من خۆم فیدای خەڵکی دەکەمو هیچ کات وەك پیشەوەریو سەرانی ئازەربایجان ناکەم تا وڵاتەکەم لە خوێن دا شەلاڵ بێو هەزاران کەس بە کوشت بچن".

پێشەوا و هاورێیانی ئەوەندەی لە ماوەی یازدە مانگی کۆماردا هەوڵیان دا، هەر ئەوەندەش لەو دادگا فەرمایشییانەی بۆ موحاکەمە کردنیان دانرا بوو، لە خۆبردوویيو ئازایەتییان لە خۆیان نیشان داوە.

لەگەڵ هەموو نارەحەتیی دەروونیو ئەو ژیانە تاڵەی کە لە بەندیخانەی پادگانی مەهاباددا بۆیان پێك هاتبوو، نە تەنیا بڕوایان بە کوردایەتیو رزگاری لاواز نەبوو بەڵکوو زۆر جیددیترو بە ورەتر ببوون.

ئەوان لە مولاقاتێکی نهێنیدا کە لەگەڵ یەك دوو مرۆڤی جێی باوەڕ بوویانە، فەرموویانە: "ئێمەیان فریودا، با نەتەوەی کورد فریو نەخواو خەباتی خۆی بۆ رزگاریو

سەربەستی درێژە بداو چەك دانەنێ". هەروەها گوتبوویان کە زۆریان زەخت خستووینە سەر تا نامەیەك بۆ مەلا مستەفا بنووسین دەست هەڵبگرێ. بەڵام ئێمە نەتەنیا شتی وا نانووســـین بەڵکوو پێمان وایە ئەوەی بۆی دەکرێ دەبێ دەگەڵ ئەو ناپیاوانە بیکا. ئازایەتی‌یان لە دادگاکان دا بە رادەیەك بووە کە ئەفسەرەکان سەریان سوڕماوە. لە راســـتی‌دا ئەو دادگایە ئەمریکاو ئینگلیســـیشـــی لە پشـــت بوو. هەرچەند جگە لە کاربەدەستانی خۆیان کەسی غەریبەی لێ نەبووە, بەڵام هەر لە رێگای ئەوانەوە زۆر شت بڵاو بۆتەوە کە پێویستە بیزانین.

پێشـــەوا هەر جارێك لەو دوو جارە کە بە ناو دادگایی کراوە زیاتر لە چوار ســـەعات قسەی کردوەو بە قەولی سەروان شەریفی کە وەکیلی بووە "ئەوە قازی محەممەد بووە کە حکوومەتی موحاکەمە کردوەو لە هەموو بوارێکەوە هێناویەتە ژێر پرسیار."

رۆژنامەی "ئازادی" کە لەو ســـەردەم دا لە بەغدا بە زمانی کوردی دەردەچوو, لەمەر پشـــتگیریی ئەمریکاو ئینگلیس لەو موحاکەمەیە نوســـیبووی: "ئیســـتیعماری ئینگلیس‌و ئەمریکا لە وجوودی قازی محەممەد وهاوڕێکانی‌دا دوژمنی هەرە ســـەرسەختی خۆیان دەدی. ئومێدیان هەبوو بتوانن بە چۆکیان دابێنن‌و لە بەندیخانەش نوێنەرەکانیان چوون دەگەڵیان دوان تا بتوانن بۆ لای خۆیانیان رابکێشن, بەڵام هیچ کات سەرکەوتوو نەبوون. دواتریش رۆژنامەی "ئازەربایجان" لە باکۆ نوســـیبووی قازی محەممەد بە نوێنەری ئەمریکا (جورج ئالێن)ی گوتبوو, گەلی کورد چاوەڕوانیی هیچ چاکەیەکی لە وڵاتانی ئیستیعماری نیە.

"نەجەفقولیی پەســـیان" وتەکانی پێشـــەوا لە دادگادا لە چەند رســـتەدا خولاســـە دەکاتەوەو دەنووســـێ: "لە کاتی موحاکەمەدا قازی محەممەد پەلاماری دەبردە ســـەر ســـیاســـەت‌و ئاکاری دەوڵەتی تاران‌و دەیگوت: "من لە قوژبنی گرتووخانە دەنگی خۆم بەرز دەکەمەوە لە دژی دەوڵەتی تاران‌و ســـەرۆکەکانی‌و دەڵێم تاوانبار ئێوەن نەك ئێمە. ئێوە وڵاتتان لێ داگیرکردووین"

رۆژنامەنووسێکی دیکە بە نێوی "سلیمان.خ" لە نووسراوەکانی‌دا دەڵێ, قازی گوتی: "تەواوی ئەم بەسەرهات‌و رووداوانە ئاکامی سیاسەتی داگیرکەرانەی دەوڵەتە. ئەگەر دەوڵەت تەواوی کوردان بەخائین دەزانێ با دەست لەو مەڵبەندە هەڵبگرێ, ئەگەر بە نیشتمانپەروەریشیان دەزانێ با لێ بگەڕێ خۆیان کاروباری خۆیان بگرنە دەست".

لە بەڵگەو رۆژنامەکانی یەکیەتیی ســـۆڤیەتی پێشـــوودا زۆر شـــت لەم بابەتانە نووســـراون‌و لە زمان ئەفســـەرە ئێرانی‌یەکانەوە دەگێڕنەوە کە قازی گوتویە: "ئەو رووداوانە لە ئاکامی ئەوەی دابووە کە ئێوە خۆتان قانوونی بنەڕەتیتان لە ژێر پێ ناوە. ئێســـتاش من تەنیا خۆم پەرەپێدەری دێمۆکراســـی لە کوردســـتانم‌و هیچ هێزێکی

بیگانە منی هان نەداوە. بێبەشـیی کورد منی بۆ بەڕێوەبردنی ئەو کارانە هان داوە." کاتێك سەرۆکی دادگا یا دادستان بە خەیانەت تاوانباری دەکا لە وەڵام دا دەڵێ: "ئێرە ماڵی منە, خاکی کوردستان خاکی بابو باپیرو ئەجدادی منە چۆن دەتوانم دەستی لێ هەڵگرم." ئەگەر موحاکەمەی یەکەم لە ١٩ی مانگی ژانویە دەسـتی پێکردو چەند رۆژی خایاندو حوکمی ئیعدامی قازییەکانی دا, موحاکەمەی دووهەم لە ٢٨ی مارسی ١٩٤٧ واتە ٧ی خاکەلێوە دەستی پێکردو رۆژی ٣٠ی مارس کۆتایی پێهات.

گۆڤاری "خەباتی قوتابیان" ژمارە ٣٧ لەم دوایانەدا لە زمان سـەروان کیومەرس سـالحی هەواڵنێری گۆڤاری ئەرتەش کە لە دادگاکەدا بووەو دوایە لەسـەر نووسـینی راپۆرتێك لەو پێوەندییەدا دەگیرێو ساڵێك دەبەندیخانەدا دەمێنێتەوە, هێندێك رستە لە وتەکانی پێشەوای بڵاو کردەوە.

پێشـەوا فەرموویە: "من لە زووەوە خۆم بۆ ئەوە ئامادە کردوە, بە باوەشـی ئاواڵەوە پێشـوازی لەو مردنە سـەربەرزانەیە دەکەم کە لە رێگای ئازادیی میللەتەکەم دا دەکوژرێم. ئەوە بەڵێنێکە کە بە نەتەوەکەمم داوە لەگەڵیان بژیمو بۆ ئەوانیش بمرم, تازە چۆن ئامادەم بەڵێنی خۆم بشکێنم".

سەروان کیومەرس هەروەها دەنووسێ: "من لە زۆربەی دادگاکانی مەیدانیو سەربازی وەك هەواڵنێر بەشـداریم کردوە بەڵام هەرگیز هیچ کەسـێکم بە رادەی قازی محەممەد بە جەرگو بوێر نەدیوە. ئەو لە کاتی دادگاییکردن دا نەیدەزانی ترس چیە. زۆر بە بێباکی قسەی دەکردو وەڵامی پرسیارەکانی دەدایەوە".

هەر ئەو بە جەرگیو لەخۆبردوویییەش بوو کە لە پای سـێدارە ئیزنی نەدا چاوی ببەستنو فەرمووی: "حەز دەکەم لە ئاخرین چرکەی ژیانیشم دا بە سەربەرزیو چاوی کراوەوە لە نیشتمانی خۆشەویستم بروانم." هەروەها فەرموویەتی:

"ئێوە قازی محەممەدێك دەکوژن بەڵام بزانن لە هەر تنوکە خوێنێکی من قازی محەممەدێك شین دەبێتەوە. داوا لە گەلی کورد دەکەم خەباتی خۆی لەپێناو رزگاریی کوردسـتان دا پەك نەخا, باوەڕ بە دەوڵەتی خۆفرۆشـی تاران مەکەن. بژی کوردو کوردستان."

***

شەهید دوکتور قاسملوو

عەبدولرەحمان قاسملوو لە شەو زستان (شەوی یەلدا) ی ساڵی ١٣٠٩ی هەتاوی ڕێکەوتی ٢٢ی دیسامبری ساڵی ١٩٣٠ زایینیدا لە شاری ورمێ لە بنەماڵەیەکی خاوەن ملکی دەست ڕۆیشتوودا لە دایك بوو. خوێندنی سەرەتاییو ناوەندی، پێشان لە ورمێو دوایە لە تاران تەواوکرد.

هێشتا زۆر منداڵ بوو کە لەگەڵ مەسەلە سیاسییەکان ئاشنا بووو بیرو باوەڕی ئازادیخوازانە لە مێشکیدا جووڵا. بۆ خۆی لەم بارەیەوە لە کتێبی "چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی"دا پاش باسی سەفەری ٣٠ کەس لە کوردەکان بۆ باکۆ لە سەر بانگهێشتنی دەوڵەتی شووروەوی، دەنووسێ :"هەر چەند ئەو کاتە من تەمەنم یازدە ساڵ بوو، بەڵام وەك زۆر منداڵی ئەو سەردەمە سیاسەت سەرنجی ڕاکێشا بووم.

بابم یەکێك لە ئەندامانی ئەو هەیئەتە بوو. زۆر باشم لە بیرە کە لە باکۆ هاتەوە چەندین تاقەندی لەگەڵ خۆی هێنابوو، تا ڕێکی باشیشی پێ بوو. وادیارە سۆویتییەکان قەندو تفەنگو شتی دیکەیان بە دیاری دابوو بە هەموو ئەندامانی هەیئەت. قەند بە تایبەتی زۆر بە نرخ بوو، چونکە ئەو کاتە لە ئێران زۆر کەم و گران بوو. من ئەو کارەم زۆر پێ سەیر بوو، چونکە لە ماڵی ئێمە براکانم و ئامۆزاکانم کە لە من گەورەتر بوون، باسی ئەوەیان دەکرد کەبابم لەگەڵ چەند کەسی دیکە چوون بۆ باکۆ حەقو ئازادیی کوردان داوا بکەن. بۆیە ڕاستو ڕەوان لە بابم پرسی: ئەدی مافی کوردان چی لێ هات؟" (چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی، چاپی دووهەم، ١٣٦٧ لاپەری ٦٢ـ ٦١).

عەبدولرەحمان قاسملوو ساڵی ١٣٢٤ تێکۆشانی سیاسیی خۆی بە دامەزراندنی یەکیەتیی لاوانی دێموکرات لە شاری ورمێ دەست پی کرد. ساڵی ١٣٢٥ کۆماری کوردستان لە مەهاباد رووخا. بە دوای ئەو دا ئەویش بۆ خوێندن چووە تاران. ساڵی ١٣٢٧ بۆ درێژە پێدانی خوێندن چوو بۆ پاریس پایتەختی فەرانسە. گەیشتنی بە پاریس هاوکات بوو لەگەڵ تەقە کردن لە شا لە زانستگەی تاران (٢٥ی ڕێبەندانی ١٣٢٧) کە بوو بە هۆی لە نێو چوونی ئازادییە دێموکراتییەکان لە سەرانسەری ئێراندا. بەو بۆنەیەوە کۆبوونەوەیەکی بەرینی خوێندکارە ئێرانییەکان لە پاریس پێك هات کە لەوێ دا عەبدولرەحمان قاسملوو بە درێژی لە دژی شاو ڕێژیمەکەی قسەی کرد لە ئاکام دا خوێندکاران پەیامێکی ئیعترازییان بۆ حەمە ڕەزا شا نارد. ئەم کارە بوو بە هۆی فشاری باڵیۆزخانەی ئێران لە پاریس، تەنانەت حکوومەتی فەرانسە بۆ سەر قاسملوو. سەرئەنجام ناچار بوو پاریس بە جێ بهێڵیو وەك یەکەم بوورسیەی ئێرانیی "یەکیەتیی نێونەتەوەیی خوێندکاران" چوو بۆ پراگ پێتەختی چیکوسلۆواکی.

هەر لەو ماوەیەدا کە لە فەرانسە بوو، بە هاوکاریی چەند خوێندکاری دیکەی کورد"کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئوروپا"یان دامەزراند. لەو ماوەیەدا کە لە پڕاگ خەریکی خوێندن بوو لە تێکۆشانی یەکیەتیی نێونەتەوەیی خوێندکارانیشدا بەشدار بوو. ساڵی ١٣٣٠ بە نوێنەرایەتیی خوێندکارانی ئێران لە دووهەم کۆبوونەوەی ئەم رێکخراوەدا کە لە شاری پڕاگ گیرا، بەشدار بوو. هەر لەو ماوەیەدا وەك نوێنەری ئێران لە زۆر کۆبوونەوەو کۆنفرانسی فیدراسیۆنی جیهانیی لاواندا لە شاری بووداپێست پێتەختی مەجارستان بەشدار بوو.

ساڵی ١٣٣١ لە سەردەمی حکوومەتی میلیی دوکتور موسەدیقدا عەبدولرەحمان قاسملوو پاش ئەوەی لە زانستگەی پڕاگدا لیسانسی زانستە کۆمەڵایەتیو سیاسییەکانی وەرگرت گەڕایەوە ئێران. ئەو کاتە لە نێوان حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانو حیزبی توودەی ئێران دا یەکیەتیی تەشکیلاتی هەبوو. قاسملوو پاش شەش مانگ تێکۆشان لەتاران هاتەوە مەهابادو لەوێ بەرپرسایەتیی کاری حیزبی بەئەستۆ گرت.

پاش کودیتای شوومی ٢٨ی گەلاوێژی ١٣٣٢ ناچار بوو بە تەواوی خۆی بشارێتەوەو بە نهێنی لە تاران و لە کوردستان خەریکی کاری حیزبی بێ. لەو ماوەیەدا عەبدولرەحمان قاسملوو سەرپەرستیی رۆژنامەی "کوردستان" ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی بە ئەستۆوە بوو کە تەنیا پێنج ژمارەی بە نهێنی لێ دەرچوو. هەر لەو ماوەیەش دا بوو کە کۆمیتەیەکی سەرانسەری بۆ کاروباری حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە بەرپرسایەتیی ئەو پێك هات.

عەبدولرەحمان قاسملوو پاش پێنج ساڵ تێکۆشانی سیاسی لە ئێران و بەتایبەتی لە کوردستان، ساڵی ١٣٣٦ جارێکی دیکە چۆوە چیکوسلۆواکی، ساڵی ١٣٣٧ (١٩٥٨) پاش سەرکەوتنی شۆڕشی عێراق و بووژانەوەی بزووتنەوەی کورد لە کوردستانی عێراق قاسملوو لەگەڵ چەند ئەندامی مەسئوولی دیکەی حیزبی هەوڵیان دا لە رێگای عێراقەوە رێکخراوەکانی حیزبی زیندوو بکەنەوە. بەڵام بە هۆی کارشکێنیی هێندێك لە بەڕێوەبەرانی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق لەو کارەدا سەرنەکەوتن. ساڵی ١٣٣٩ عەبدولرەحمان قاسملوو بە دەستووری دەوڵەتی عێراق لەو ولاتە دەرکراو گەڕایەوە بۆ پڕاگ.

ساڵی ١٣٤١ (١٩٦٢) قاسملوو لەزانستگەی پڕاگ دوکتورای زانستی ئابووریی وەرگرتو هەتا ساڵی ١٣٤٩ لە زانستگەی پڕاگ دەرسی "ئابووریی سەرمایەداریو ئابووریی سۆسیالیستیو تیئۆریی هەڵدانی ئابووری" ی گوتەوە. لەو ماوەیەدا دوکتور قاسملوو چەندین کتێبو نامێلکەی لە سەر گیرو گرفتە ئابووریو کۆمەڵایەتیو سیاسییەکان

نووسی کە لە هەموویان بە ناوبانگتر کتێبی "کوردستانو کورد"ە. ئەم کتێبە لە جیّدا بە زمانی چێکی نووسراوە، تا ئێستا بە زمانەکانی ئینگلیسی، سلۆواکی، لەهێستانی، عەرەبیو کوردیو فارسیو هێندیوچەند بەشیشی بە فەرانسەیی چاپ و بڵاو کراوەتەوە. دوکتور قاسملوو زمانەکانی کوردی، فارسی، تورکی، عەرەبی، فەرانسە، ئینگلیسی، چیکیو رووسی بە باشی دەزانیو بە زۆر زمانی دیکەش وەك ئەلمانی و زمانەکانی سلاو تا رادەیەك ئاشنا بوو. ساڵی ١٣٤٩ پاش دەرچوونی بەیاننامەی ١١ی مارسو رێككەوتنی نێوان رێبەرایەتیی بزووتنەوەی کورد لەکوردستانی عێراقو دەوڵەتی ئەو وڵاتە ئیمکانی تێکۆشانی سیاسی لەکوردستانی ئێران زیاتر بوو. لەو کاتەدا دوکتور قاسملوو لە ئورووپا گەڕایەوەو بە هاوکاریی چەند کەس لە یارانی نیزیکی ئەرکی زیندوو کردنەوەی رێکخراوەکانی حیزبی دێموکراتی بەئەستۆ گرت. لە کۆنفرانسی سێهەمی حیزبدا کە مانگی جۆزەردانی ساڵی ١٣٥٠ گیرا، دوکتور قاسملوو بە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیو پاشان بە سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستان هەڵبژێردراو لەو کاتەوە لە هەموو کۆنگرەکانی حیزبی دا وەك سکرتێری گشتی هەڵ بژێرایەوە. بەم جۆرە بۆ ماوەی هەژدە ساڵ وەك رێبەرێکی کارزانو شارەزا لە پلەی یەکەمی مەسئوولییەتدا کاروباری جیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانی لە یەکێك لە سەختترین قۆناخەکانی خەباتی ئەم حیزبەدا بەڕێوەبرد.

مامۆستای رێبەر دوکتور قاسملوو رۆژی ٢٢ی پووشپەری ساڵی١٣٦٨ (١٣یژوئیەی١٩٨٩) لە کاتێكدا بۆ دۆزینەوەی رێگای چارەسەری ئاشتیخوازانەی مەسەلەی کورد لە ئێراندا لەگەڵ چەند نوێنەری حکوومەتی کۆماری ئیسلامی لە وییەن لە سەر مێزی وتووێژ دانیشتبوو لەگەڵ هاوڕێی تێکۆشەر کاك عبداللە قادری ئازەر ئەندامی کۆمیتە یناوەندیو نوێنەری حیزب لە ئورووپا بە دەستی بە ناو نوێنەرانی دەوڵەت بۆ وتووێژی ئاشتی، شەهید کرا. لەو تیرورە ناجوانمێرانەیەدا دوکتور فازل رەسووڵ کوردی عێراقیی مامۆستای زانستگە لەوییەنیش هەر بە دەستی ئەو تیروریستانە شەهید بوو.

***

شەهید دوکتور سادقی شەرەفکەندی

سادقی شەرەفکەندی ۲۱ی بەفرانباری ساڵی ۱۳۱٦ی هەتاوی (۱۱ی ژانوییەی۱۹۳۸ی زایینی) لە بنەماڵەیەکی نیشتمانپەروەردا لە گوندی تەرەغەی بۆکان لە دایك بوو. لە تەمەنی منداڵی دا باوکی لەدەستداو سەرپەرستی‌یەکەی، کەوتە سەرشانی براگەورەکەی، شاعیرو نیشتمانپەروەری گەورەی کوردستان خوالێخۆشبوو مامۆستا "هەژار"ی نەمر. سەردەمی منداڵیی محەممەد سادق، هاوکات بوو لەگەڵ پەرەئەستاندنی خەباتی رزگاریخوازانەی خەڵکی کوردستانی ئێران‌و دامەزراندنی کۆماری کوردستان. رێنۆینی‌و ئاموژگاریەکانی برا زاناو خەباتگێڕەکەی‌و زۆر دیمەن لە قۆناخی مێژوویی ئەوکات لەبیرو زەینی‌دا نەخشی بەست.

پۆلی یەك‌و دووی سەرەتایی لە بوکان‌و پاشان کە بنەماڵەکەی لە مەهاباد گیرساوە، خویندنی سەرەتایی‌و ناوەندی لەو شارەو ساڵی ئاخیری دەبیرستانی لە تەورێز تەواو کردو ساڵی 1338ی هەتاوی (۱۹۵۹ی زایینی) لە "دانشسرای عالی"ی تاران لیسانسی شیمیی وەرگرت.

شایانی سەرنجە کە لە هەموو پلەکانی خویندندا یان خاوەنی پلەی یەکەم یان یەکێك لە باشترین قوتابیان‌و خوێندکاران بوو. هەر لەو ساڵەدا بوو بە مامۆستای دەرسی شیمی‌و هەتا ساڵی ۱۳٤٤ی هەتاوی (۱۹٦٥ی زایینی) لە شارەکانی ورمێ‌و مەهاباد بە ئەرکی مامۆستایەتی‌یەوە خەریك بوو. لەوماوەیەدا وەك مامۆستایەکی شارەزا ناوی دەرکردو بۆ پێ‌گەیاندنی قوتابیانی کوردستان زەحمەتێکی زۆرو بەرچاوی کێشا بە جۆرێك کە ئەو قوتابی‌یانە کە ئەو دەرسی پێ‌دەگوتن‌و لە زانستگاکان قبووڵ دەبوون، ساڵ بە ساڵ زیاتر دەبوون. سەرەنجام "ساواك"، دەزگای جاسوسیی رێژیمی حەمە رەزا شا ئەو خزمەتەی لە کوردستان پێ رەوا نەدی‌و لە گەڵ ژمارەیەك ماموستای دیکەی هابیرو هاوکاری بۆ شارەکانی "اراك"و "کرج"و چەند شاری دیکەی دوور خستنەوە. محەممەد سادق شەرەفکەندی ساڵی ۱۳٤۹ی هەتاوی (۱۹۷۰ی زایینی) بۆ زانستگای"تربیت معلم" نەقڵ کراو وەك ئاسیستانی بەشی شیمی کاری پێ ئەسپێردرا.

پاش نیشاندانی لێوەشاوەیی‌یەکی تەواو لەو ئەرکەدا، ساڵی ۱۳٥۱ی هەتاوی (۱۹۷۲ی زایینی) بە کەڵك وەرگرتن لە بورسی وەزارەتی علووم چوو بۆ فەرانسەو پاش چوار ساڵ مانەوە لەو وڵاتە توانی دوکتورای شیمیی ئانالیز (شیمی تجزیه) لە زانستگای ژمارە ٦ی پاریس وەربگرێ. دوکتور سادق شەرفکەندی ساڵی ۱۳٥٥ی هەتاوی (۱۹۷٦ی زایینی) گەڕایەوە تاران‌و وەك "استادیار"ی شیمی لە زانستگای "تربیت معلم" درێژەی بە کاری ماموَستایەتی دا کە لە بەجێهێنانی ئەو ئەرکەشدا بە تەواوی سەرکەوتوو بوو. هەربۆیە بوو بە خۆشەویستی مامۆستایان‌و خوێندکارانی ئەو زانستگایەو وەك

ماموستایەکی دڵسوزو لە هەمان کاتیشدا خەباتگێڕ ناوی دەرکرد. دوکتور محەممەد سادق شەرەفکەندی ساڵی ١٣٥٢ی هەتاوی (١٩٧٣ی زایینی) کاتێك لە پاریس دەورەی دوکتورای دەدیت، لە ریگای ماموستای مەزن دوکتور "عبدالرحمان قاسملو"ی ریبەرمانەوە لەگەڵ بەرنامەو پیرەوی نیوخوی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئیران ئاشنا بووو داوای ئەندامەتیی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئیرانی کرد. پاش گەڕانەوەی بو ئیران بوو بە رابیتی نیوان دوکتور قاسملووو ئەندامانی کونی ریبەرایەتیی حیزبو لەو پیوەندییەدا زەحمەتیکی زوری کیشاو زور جاریش گیانی خوی خستە مەترسییەوە. دوای رووخانی ریژیمی پاشایەتیو دەستپیکردنەوەی تیکوشانی ئاشکرای حیزبی دیموکرات، ساڵی ١٣٥٨ی هەتاوی (١٩٧٩ی زایینی) بوو بە موشاویری کومیتەی ناوەندیو رەشەمەی ساڵی ١٣٥٨ (فیورییەی ١٩٨٠ی زایینی) لە کونگرەی چوارەمی حیزبدا بە ئەندامی کومیتەی ناوەندی هەڵبژیردراو بەرپرسایەتیی کومیتەی حیزب لە تارانی پێ ئەسپێردرا کە ئەو بەرپرسایەتییەشی بە لیوەشاوەییو کارزانییەوە بە ئەنجام گەیاند. سەرەتای هاوینی ساڵی ١٣٥٩ی هەتاوی (١٩٨٠ی زایینی) لە لایەن ریبەرایەتیی حیزبەوە بو کاری تەواووەخت بانگ کرایەوە کوردستانو هەموو توانای خوی لە خزمەت حیزب نا. لە پلینومی کومیتەی ناوەندی لە هاوینی ساڵی ١٣٥٩ی هەتاوی (١٩٨٠ی زایینی)دا بە ئەندامی دەفتەر سیاسی هەڵبژیردرا. لە کونگرەکانی پێنجەم، شەشەم، حەوتەم، هەشتەمو نوهەمی حیزبدا هەموو جارێ بە ئەندامی کومیتەی ناوەندیو لە کومیتەی ناوەندییشدا هەموو جارێ بە ئەندامی دەفتەری سیاسی هەڵبژیردراوەتەوە.

دوکتور سادق شەرفکەندی ماوەی بوونی لە ریبەرایەتیی حیزبدا زورتر بەرپرسایەتیی بەشی تەبلیغات (رادیوو چاپەمەنی)ی لە سەرشان بووو لە ساڵی ١٣٦٥ەوە هەتا کاتی شەهید بوونی ماموستای گەورەمان دوکتور "قاسملوو"ی نەمر ئەرکی جیگری سکرتیری گشتیی حیزبی بە ئەستووە بوو. دوکتور سادق شەرفکەندی لە یەکەم پلینومی دوای شەهید بوونی دوکتور قاسملوودا بە تیکرای دەنگی ئەندامانی کومیتەی ناوەندی بە سکرتیری گشتیی حیزب هەڵبژیردراو لە کونگرەی نوهەمی حیزبیشەوە تا کاتی شەهیدبوونی (٢٦ی خەرمانانی ئەمساڵ (١٣٧١) ریکەوتی ١٧ی سیپتامبری ١٩٩٢) ئەرکو بەرپرسایەتیی قورسی "سکرتیری گشتیی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئیران"ی بەڕیوەدەبرد. خەباتگیڕی مەزنی گەلەکەمان دوکتور سادق شەرفکەندی لە ماوەی ئەو دوازدە ساڵەی دواییدا روڵیکی بنەڕەتی لە ریبەرایەتیی حیزبو جووڵانەوەی گەلەکەماندا هەبوو. یەکیك لە بەوەجترینو شارەزاترین ریبەرانی نیو ریزەکانی بزووتنەوەی میللی ــ دیموکراتیکی گەلەکەمان بووو بە هەق دەبێ بڵیین کە

قوتابییەکی لێوەشاوەو یارێکی وەفاداری دوکتور قاسملووی نەمر بووو پاش دوکتور قاسملوویش بوو بە مامۆستای ئیدامەکاریو درێژەدان بە رێبازو رێگای دوکتور قاسملووو بە لێهاتووی‌و لێوەشاوەیی خۆی نەیهێشت بێ قاسملوویش بەم جۆرە کە ئاواتی دوژمنانی بزووتنەوە بوو بە حیزبەوە دیار بێ. دوکتور سادق هەر لەو کاتەوە کە هاتە نێو رێبەرایەتیی حیزب یەکێك لە دارێژەرانی کاریگەری سیاسەت‌و هەڵوێستەکانی حیزب بوو، لەسەر پاراستنی ئوسوول‌و پرنسیپەکانی حیزب شێلگیرو پێداگر بوو، ئەفرادی دوو دڵ‌و ڕاڕای دەدانە بەر هێرش‌و رێگای پێ نەدەدان شوێنی خراپ لەسەر رەوتی بزووتنەوەو کاروباری حیزبی دابنێن. ئەو کادرو پێشمەرگەکانی حیزبی خۆش دەویستن بەڵام ئەو خۆشەویستی‌یە هەرگیز شوێنی لەسەر هەڵسەنگاندنی واقیعبینانەی کادرو پێشمەرگەکان‌و کاروباری ئەوان دانەدەنا. دڵپاکی‌و بێ‌غەرەزیی کاك دوکتور سەعید بۆ هەموو هاوڕێیانی حیزبی بە تەواوی دەرکەوتبوو هەر بۆیەش ئامۆژگاریەکانی وەردەگیران. نەخشی گرینگی تەشکیلاتی لە حیزب‌و بزووتنەوەدا زۆر بە باشی هەست پێ‌کردبوو، بەڵام هەرگیز تەشکیلاتی بەجێ خەلك دانەدەناو لە دەمارگرژی‌و سکتاریستی بەدوور بوو، چونکە ئەو تەشکیلاتی حیزب‌و خودی حیزبیشی بۆ رێبەرایەتی‌کردنی خەباتی گەل دەویستن. تێکۆشەر دوکتور سادق ئینسانێکی شوجاع، بەورە، بەئەخلاق، راستگۆو دروستکارو بەراستی سادق بوو. لە هەق‌و عەداڵەت پشتیوانی دەکردو لە هەموو ئەو تایبەتمەندی‌یانە لە سیاسەت‌و کردەوەدا کەڵکی وەردەگرت. ئینسانێکی پڕکار بووو ماندوویی نەدەناسی، هەموو کات‌و وەختی خۆی بۆ جێبەجێ‌کردنی ئەرکە حیزبی‌یەکان تەرخان کردبوو، شۆڕشگێڕێکی بە تەواو ماناو دێموکرتێکی واقیعی بوو، کە لە هەر کارو کردەوەو هەڵوێستێکی‌دا ئەو تایبەتمەندی‌یانەی خۆیان دەنواند. بڕوایەکی قووڵی بە دێموکراسی‌و مافی گەلانی ئێران هەبوو، هەر بۆیە لە ڕوانگەی ئەوەوە پێوانەی هەر حەرەکەتێکی خەباتگێڕانە لە ئێران‌و کوردستاندا بریتی بوو لە تێکۆشان بۆ سەقامگیرکردنی ئازادی‌و دێموکراسی‌و مافە رەواکانی گەلی کوردو گەلانی ئێران. سیاسەت‌و تاکتیك بۆ دوکتور سادق زاراوەو دەستەواژەی خەیاڵی‌و زەینی نەبوون، لە روانگەی ئەوەوە سیاسەت کردەوەی خەباتگێڕانە بوو، هەر بۆیەش بەهەق‌و کردەوە ببوو بە ئاوێنەی تایبەتمەندی‌یە مەزنەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران. دوکتور سادق شەرەفکەندی ئینسانێکی خاکی‌و خەڵکی‌و بە"تواضع" بوو، هەر ئەوەندە کە لە راست دۆستان و هاوڕێیانی دا رووخۆش‌و بەگوزەشت بوو، لە راست دوژمنان‌و نەیارانی حیزب‌و گەلدا توند و بێ‌لێبوردن بوو، قورس‌و قایم لە بەرامبەریاندا ڕادەوەستاو زەڕڕەیەك "نرمش"و هەنگاوێك گەڕانەوەی بۆ نەبوو. ئەو خەڵکی کوردستانی بە رەگ‌و پێستی‌یەوە خۆش

دەویسـ ــت، هـەر بۆیـەش گیـانو ژیـانی بۆ خزمـەت بـەوان تـەرخـان کردبوو. ئـەو لـەو سیاسـەتمەدارانـە نـەبوو کـە خـەڵکیان وەك ئامرازی بردنـەپێشی مـەبـەستـەکانی خۆیان دەوێ، ئـەو بۆ خۆی پێشــڕەوی خـەبـاتی خـەڵکی کوردســتـان بووو جگـە لـە قـازانجو بـەرژەوندی‌یـەکانی گـەل هیچ قازانجو بـەرژەوەندی‌یـەکی تـایبـەتی‌و شـــەخسـی بـەلاوە گرینگ نـەبوو. ئـەو بۆ کادرو پێشـمـەرگـەکانی حیزب تـەنیا هـەر سکرتێری گشـتی نـەبوو، ئـەو دۆسـتو هاوڵی هاوڕێیان بووو بـە رادەیـەك لـەگـەڵیان تێکەڵاوو لێ‌یان نیزیك بوو کە هـەر هاوڕێیەك بـە ڕاشـکاوی دەیتوانی پریسـکەی دڵی خۆی لـە لای هـەڵڕێژێو لـە ڕێنوێنی‌یە بـە کەڵکەکانی کەڵك وەبگرێ. کاك دوکتور سـادق بڕوایەکی قووڵـی بـە هاوکاریی گـەلانو هـەموو ئازادیخوازانی ئێران هـەبوو، لـەو بڕوایـەدا بوو کـە رووخـاندنی رێژیمی ئـاخـونـدی بـەبێ نیزیکی‌و هـاوکـاری‌و هـاوپێوەنـدی هێزە نیشــتـمـانپـەروەرو خـەباتگێڕەکانی ئێران، کارێکی مومکین یان لانی کـەم هـاســان نیە، هـەر بۆیـە لـە هـەر دەرفـەتێك بۆ ئـەو مـەبـەسـتـە کـەڵکی وەردەگرتو بـە کردەوە هـەوڵی بۆ دەداو سـەرنجام لـەو رێیـەدا گیـانی بـەختی ئـازادیی ئێرانو خودموختاری کوردســتـان کرد. یـادو نـاوی شـەرەفکەندیی مـەزن هـەمیشـە بـە نـەمری دەمێنێتـەوەو خـەباتو تێکوشـانی پڕشنگداری لـە پێنـاو ئـامـانجـە پیرۆزەکـانی حیزبی دێموکراتی کوردســتـانی ئێرانو گـەلی کوردو خەڵکی ئێرانداو تایبـەتمـەندییە شۆرشگێڕانـەکانی دوای نـەمانیشی رێنوێنو ئیلهامدەری تێکۆشـەرانی وڵاتـەکـەمان دەبێ.